

KASBGA YO'NALTIRISHNING DIAGNOSTIK METODIKASI

Ollaberganova Muxlisa Otaboy qizi

Urganch Ranch texnologiya universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kasbga yo'naltirish jarayonida qo'llaniladigan diagnostik metodikalarning mazmuni, ahamiyati va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilarning qiziqishi, qobiliyati, mayli, shaxsiy xususiyatlari hamda kasbiy moyilligini aniqlashda diagnostik yondashuvlarning o'rni yoritiladi. Maqolada kasb tanlashga ta'sir etuvchi psixologik-pedagogik omillar, test, so'rovnoma, kuzatish va suhbat metodlarining afzalliklari ko'rsatib beriladi. Kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasi yoshlarning ongli kasb tanlashi, mehnat bozoriga moslashuvi va kelgusidagi professional rivojlanishida muhim vosita sifatida baholanadi.*

Kalit so'zlar: *kasbga yo'naltirish, diagnostik metodika, kasbiy qiziqish, kasbiy moyillik, qobiliyat, shaxs xususiyatlari, test, so'rovnoma, psixologik tashxis, kasb tanlash.*

Аннотация: *В данной статье анализируются содержание, значение и практические возможности диагностических методик в процессе профессиональной ориентации. Освещается роль диагностических подходов в выявлении интересов, способностей, склонностей, личностных качеств и профессиональной направленности учащихся. В статье также рассматриваются психолого-педагогические факторы, влияющие на выбор профессии, а также преимущества таких методов, как тестирование, анкетирование, наблюдение и беседа. Диагностическая методика профессиональной ориентации оценивается как важное средство осознанного выбора профессии, адаптации молодежи к рынку труда и их дальнейшего профессионального развития.*

Ключевые слова: *профессиональная ориентация, диагностическая методика, профессиональный интерес, профессиональная склонность, способности, личностные качества, тест, анкетирование, психологическая диагностика, выбор профессии.*

Annotation: *This article analyzes the content, significance, and practical possibilities of diagnostic methods used in the process of career guidance. It highlights the role of diagnostic approaches in identifying students' interests, abilities, inclinations, personal characteristics, and professional orientation. The paper also examines the psychological and pedagogical factors influencing career choice, as well as the advantages of such methods as testing, questionnaires, observation, and interviews. The diagnostic methodology of career guidance is considered an important tool for helping young people make conscious career choices, adapt to the labor market, and ensure their future professional development.*

Keywords: *career guidance, diagnostic methodology, professional interest, professional inclination, ability, personal characteristics, test, questionnaire, psychological diagnosis, career choice.*

Kirish

Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida yoshlarni to'g'ri kasbga yo'naltirish masalasi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylanib bormoqda. Jamiyat taraqqiyoti, mehnat bozoridagi raqobatning kuchayishi, yangi kasblarning paydo bo'lishi hamda ayrim kasblarning mazmunan o'zgarib borishi yosh avloddan nafaqat chuqur bilim, balki o'z imkoniyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini to'g'ri baholay olishni ham talab etadi. Shu bois kasb tanlash jarayoni tasodifiy emas, balki ilmiy asoslangan, diagnostik yondashuvlarga tayangan holda tashkil etilishi zarur.

Kasbga yo'naltirish – bu shaxsning individual xususiyatlari, qobiliyati, mayli, qiziqishi hamda jamiyat ehtiyojlari o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi murakkab pedagogik-psixologik jarayondir. Ushbu jarayonning samaradorligi esa ko'p jihatdan diagnostik metodikalarning to'g'ri tanlanishi va amaliyotda oqilona qo'llanishiga bog'liq. Diagnostik metodikalar yordamida o'quvchilarning kasbiy qiziqishlari, intellektual imkoniyatlari, psixologik xususiyatlari, kommunikativ salohiyati va muayyan faoliyat turiga bo'lgan moyilligi aniqlanadi. Bu esa ularga kelajak kasbini ongli ravishda tanlash imkonini beradi.

Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litseylar, kasb-hunar ta'limi muassasalari hamda oliy ta'limga tayyorlov jarayonida kasbga yo'naltirish ishlarini ilmiy tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Chunki ko'plab yoshlar kasb tanlashda tashqi ta'sirlar, oilaviy bosim, jamiyatdagi stereotiplar yoki vaqtinchalik qiziqishlar asosida qaror qabul qiladilar. Natijada ular tanlagan soha o'z imkoniyatlari va ichki ehtiyojlariga mos kelmasligi mumkin. Bu holat esa kelgusida kasbiy qoniqmaslik, motivatsiyaning pasayishi, ish faoliyatida samarasizlik kabi muammolarni yuzaga keltiradi.

Diagnostik metodikalar ana shunday salbiy holatlarning oldini olishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Test, anketa, kuzatish, suhbat, psixologik tahlil va baholash usullari o'quvchining ichki salohiyatini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. Shu jihatdan qaraganda, kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasi nafaqat kasb tanlashni yengillashtiradi, balki shaxsning o'zini anglashini, mustaqil qaror qabul qilishini va kelajak hayot yo'lini ongli rejalashtirishini ta'minlaydi.

Mazkur maqolada kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasi tushunchasi, uning ilmiy-nazariy asoslari, asosiy turlari hamda amaliy ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarni kasbiy jihatdan o'rganishda qo'llaniladigan diagnostik yondashuvlarning mazmuni va samaradorligi tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasi shaxsning individual imkoniyatlarini, qiziqishlarini, ichki moyilligini, qobiliyat darajasini hamda psixologik xususiyatlarini aniqlash orqali unga mos kasbiy yo'nalishni belgilashga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tizimdir. Mazkur metodika kasb tanlash jarayonini tasodifiylikdan chiqarib, uni pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatdan asoslangan faoliyatga aylantiradi. Shu ma'noda diagnostik yondashuv yoshlarning kelajak hayot yo'lini belgilashda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida diagnostika, avvalo, o'quvchining shaxs sifatidagi ichki salohiyatini o'rganishni nazarda tutadi. Har bir inson o'ziga xos qobiliyat, temperamental xususiyat, tafakkur usuli, qiziqish doirasi va ijtimoiy moslashuv imkoniyatiga ega. Ayrim o'quvchilar aniq fanlarga moyil bo'lsa, boshqalari gumanitar yoki ijodiy faoliyatda o'zini erkinroq namoyon etadi. Ba'zilar jamoa bilan ishlashga mos bo'lsa, boshqalarda mustaqil faoliyat olib borish, tahliliy fikrlash yoki texnik jarayonlarga qiziqish kuchli bo'ladi. Diagnostik metodikalar aynan ana shu individual tafovutlarni aniqlashga yordam beradi.

Kasbga yo'naltirish diagnostikasining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlashdir. Kasbiy qiziqish – bu shaxsning muayyan mehnat faoliyati turiga nisbatan ichki intilishi, ruhiy yaqinligi va motivatsion tayyorgarligini ifodalaydi. Qiziqishning to'g'ri aniqlanishi kasb tanlashda muhim mezon bo'lib, noto'g'ri tanlangan kasb esa ko'pincha shaxsda ichki ziddiyat, o'z kasbidan qoniqmaslik va mehnat samaradorligining pasayishiga olib keladi. Shuning uchun ta'lim muassasalarida o'quvchilarning qaysi yo'nalishga ko'proq moyilligi borligini aniqlashga qaratilgan diagnostik testlar va so'rovnomalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Diagnostik metodikalarda o'quvchilarning qobiliyatini o'rganish ham alohida o'rin tutadi. Qobiliyat shaxsning ma'lum faoliyatni muvaffaqiyatli bajarishiga imkon beruvchi individual-psixologik xususiyatdir. Masalan, texnik tafakkur, analitik fikrlash, nutq ravonligi, san'atga moyillik, muloqotga kirishuvchanlik yoki liderlik sifatlari ma'lum kasblar uchun zarur bo'lgan asosiy ko'rsatkichlar sirasiga kiradi. Diagnostik metodika orqali ushbu qobiliyatlarni erta bosqichda aniqlash o'quvchining o'ziga mos kasbiy yo'nalishni topishiga yordam beradi. Bu esa shaxsning intellektual va amaliy salohiyatidan unumli foydalanish imkonini yaratadi.

Kasbga yo'naltirishda qo'llaniladigan diagnostik metodlar turli ko'rinishga ega. Eng ko'p qo'llaniladigan usullardan biri test metodidir. Testlar yordamida o'quvchining qiziqishi, tafakkur darajasi, kasbiy moyilligi, diqqat va xotira xususiyatlari, emotsional barqarorligi, muloqot madaniyati hamda muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyati aniqlanadi. Test metodining afzalligi shundaki, u qisqa vaqt ichida ko'p sonli respondentlar haqida tizimli va qiyosiy ma'lumot olish imkonini beradi. Biroq test natijalarini yakka holda emas, balki boshqa metodlar bilan birgalikda tahlil qilish lozim.

So'rovnoma metodi ham kasbga yo'naltirish diagnostikasida muhim ahamiyatga ega. So'rovnomalar yordamida o'quvchilarning kasblar haqidagi tasavvurlari, hayotiy maqsadlari, motivlari, qiziqishlari va o'z imkoniyatlariga bergan bahosi o'rganiladi. Bu usul o'quvchining ichki qarashlari va subyektiv fikrlarini aniqlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, o'spirinlik davrida shaxsning o'zini anglash jarayoni faol kechganligi sababli, uning kasbiy rejalari va maqsadlari haqida to'plangan ma'lumotlar muhim diagnostik ahamiyat kasb etadi.

Kuzatish metodi diagnostik yondashuvning bevosita va tabiiy shakllaridan biri hisoblanadi. O'qituvchi, sinf rahbari, psixolog yoki kasbga yo'naltiruvchi mutaxassis o'quvchining dars jarayonidagi faolligi, topshiriqlarga munosabati, jamoa bilan ishlashi, muammolarni hal etish usuli va tashabbuskorlik darajasi orqali uning yashirin salohiyatini aniqlashi mumkin. Kuzatishning afzalligi shundaki, bunda o'quvchi sun'iy sinov holatida emas, balki tabiiy faoliyat muhiti ichida o'rganiladi. Natijada uning haqiqiy xulq-atvori va qiziqishlarini aniqlash osonlashadi.

Suhbat metodi esa diagnostik jarayonning chuqurlashtirilgan bosqichi sifatida muhimdir. O'quvchi bilan individual suhbat o'tkazish orqali uning oilaviy muhiti, orzu-intilishlari, kasb haqidagi qarashlari, o'z-o'zini baholash darajasi va ichki motivatsiyasi aniqlanadi. Suhbat usuli ayniqsa test va so'rovnoma natijalarini aniqlashtirishda samarali hisoblanadi. Chunki ba'zan yozma javoblarda to'liq aks etmagan jihatlar bevosita muloqot jarayonida ochiladi.

Kasbga yo'naltirish diagnostikasida psixologik omillar bilan bir qatorda pedagogik va ijtimoiy omillarni ham hisobga olish zarur. O'quvchining yashash muhiti, oiladagi tarbiya, ota-onaning kasbga nisbatan qarashi, tengdoshlar ta'siri, ommaviy axborot vositalari va jamiyatdagi kasblar nufuzi kasb tanlashga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli diagnostik metodika faqat individual xususiyatlarni o'rganish bilan cheklanmay, o'quvchini ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda tahlil qilishi kerak. Kompleks yondashuvgina aniq va ishonchli natijalarni beradi.

Diagnostik metodikaning samaradorligi uni tizimli ravishda tashkil etishga bog'liq. Bunda birinchi bosqichda o'quvchi haqida umumiy ma'lumot to'planadi. Ikkinchi bosqichda maxsus test, so'rovnoma, kuzatish va suhbatlar orqali psixologik-pedagogik tashxis amalga oshiriladi. Uchinchi bosqichda olingan natijalar tahlil qilinib, o'quvchining qiziqishi va qobiliyatiga mos kasbiy tavsiyalar ishlab chiqiladi. To'rtinchi bosqichda esa maslahat va yo'naltirish ishlari olib borilib, o'quvchi hamda uning ota-onasiga aniq tavsiyalar beriladi. Ana shu izchillik kasbga yo'naltirishning diagnostik tizimini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda kasbga yo'naltirishda an'anaviy metodlar bilan bir qatorda innovatsion diagnostik texnologiyalardan foydalanish ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jumladan, kompyuterlashtirilgan testlar, elektron so'rovnomalar, psixologik monitoring dasturlari va raqamli platformalar o'quvchilar haqida tezkor hamda aniq ma'lumot olish imkonini bermoqda. Bu esa kasbga yo'naltirish jarayonining samaradorligini oshirib, inson omili bilan bog'liq ayrim xatolarni kamaytirishga

yordam beradi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar asosida olingan natijalarni mutaxassisning pedagogik-pedagogik tahlili bilan uyg'unlashtirish muhimdir.

Kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasi yoshlarning ongli kasb tanlash madaniyatini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Chunki diagnostik jarayon orqali o'quvchi nafaqat o'z qobiliyati va qiziqishini bilib oladi, balki o'zini anglash, o'z ustida ishlash, real maqsad qo'yish va shaxsiy rivojlanish strategiyasini belgilash ko'nikmalarini ham egallaydi. Bu esa ta'lim-tarbiya tizimining shaxsga yo'naltirilganligini kuchaytiradi va har bir yoshning jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashadi.

Shunday qilib, kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasi ta'lim tizimida yoshlarning individual imkoniyatlarini aniqlash, ularga mos kasbiy tavsiyalar ishlab chiqish va kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyatiga zamin yaratishda muhim ilmiy-amaliy vosita hisoblanadi. Mazkur metodikadan to'g'ri foydalanish kasb tanlashdagi xatolarni kamaytiradi, yoshlarning kasbiy moslashuvchanligini oshiradi va ularning mehnat bozorida o'z o'rnini topishiga yordam beradi.

Kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasini o'rganish bugungi ta'lim tizimi va jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki yosh avlodning kelajak kasbini to'g'ri tanlashi nafaqat uning shaxsiy hayot yo'lini, balki jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini ham belgilab beradi. Kasb tanlash jarayonida o'quvchilarning qiziqishi, qobiliyati, moyilligi va individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olmaslik kelgusida noto'g'ri yo'nalish tanlash, kasbiy qoniqmaslik va mehnat samaradorligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Mazkur mavzuni o'rganish zarurati, avvalo, yoshlarning kasb tanlashga ongli va mas'uliyatli yondashuvini shakllantirish ehtiyoji bilan izohlanadi. Ko'plab hollarda o'quvchilar kasbni o'z qiziqishi va imkoniyatidan kelib chiqib emas, balki tashqi ta'sirlar, tasodifiy qarashlar yoki stereotiplar asosida tanlaydilar. Bu esa shaxsning ichki salohiyati bilan tanlangan kasb o'rtasida nomuvofiqlikni yuzaga keltiradi. Diagnostik metodikalar esa ana shu nomuvofiqlikning oldini olib, o'quvchini o'z imkoniyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Mavzuni o'rganishning yana bir muhim jihati shundaki, diagnostik yondashuv kasbga yo'naltirish ishlarini ilmiy asosda tashkil etishga xizmat qiladi. Test, so'rovnoma, kuzatish, suhbat va psixologik tahlil kabi metodlar orqali o'quvchilarning kasbiy qiziqishlari hamda qobiliyatlarini aniqlash, ularga individual yondashuv asosida tavsiyalar berish imkoniyati kengayadi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, yoshlarning kelgusida o'z kasbining yetuk mutaxassisi bo'lib shakllanishiga zamin yaratadi.

Shuningdek, mazkur mavzuni o'rganish ta'lim muassasalarida kasbga yo'naltirish faoliyatini takomillashtirish, pedagog va psixologlarning bu boradagi ish usullarini boyitish hamda ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish nuqtai nazaridan ham dolzarbdir. Chunki kasbga yo'naltirish faqat kasb tanlash haqida ma'lumot berish

emas, balki shaxsning ichki resurslarini aniqlash, uni to'g'ri rivojlantirish va hayotiy maqsadlarini shakllantirishga qaratilgan uzviy pedagogik jarayondir.

Shu sababli kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasini o'rganish yoshlarning ongli kasb tanlashi, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi hamda jamiyat ehtiyojlariga mos yetuk kadr bo'lib shakllanishini ta'minlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa

Kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasi yoshlarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va kasbiy moyilligini aniqlashda muhim ilmiy-amaliy vosita hisoblanadi. Mazkur metodika yordamida o'quvchining ichki salohiyati chuqurroq o'rganilib, unga mos kasbiy yo'nalishni tavsiya etish imkoniyati yaratiladi. Bu esa kasb tanlash jarayonining tasodifiy emas, balki ongli, maqsadli va ilmiy asosda amalga oshirilishini ta'minlaydi. Shuningdek, diagnostik yondashuv yoshlarning kelgusida o'z kasbidan qoniqish hosil qilishi, mehnat faoliyatida samarali bo'lishi va jamiyatda munosib o'rin egallashiga xizmat qiladi.

Kasbga yo'naltirish ishlari samarali tashkil etilganda o'quvchilarning o'zini anglash darajasi ortadi, kasbiy qarashlari mustahkamlanadi va kelajak rejaları yanada aniq shakllanadi. Shu bois ta'lim muassasalarida kasbga yo'naltirish faoliyatini diagnostik metodikalar asosida tizimli ravishda yo'lga qo'yish muhim vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, pedagog, psixolog, sinf rahbari va ota-onalarning hamkorligi ushbu jarayonning natijadorligini oshiradi.

Tavsiyalar:

1. Ta'lim muassasalarida o'quvchilarning kasbiy qiziqishi va qobiliyatini aniqlashga qaratilgan diagnostik test, so'rovnoma va kuzatish metodlaridan muntazam foydalanish zarur.

2. Kasbga yo'naltirish jarayonida har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

3. Maktab psixologlari, pedagoglar va sinf rahbarlari o'rtasida kasbiy diagnostika bo'yicha uzviy hamkorlikni tashkil etish lozim.

4. Ota-onalarni farzandining qobiliyati, qiziqishi va ichki imkoniyatlarini to'g'ri baholashga yo'naltiruvchi targ'ibot va maslahat ishlari olib borilishi kerak.

5. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida kasbga yo'naltirishning elektron diagnostik vositalari va raqamli platformalaridan foydalanishni kengaytirish foydali bo'ladi.

6. O'quvchilarda kasb tanlash madaniyatini shakllantirish uchun ularga turli kasblarning mazmuni, talablari va istiqbollari haqida tizimli ma'lumot berib borish zarur.

Umuman olganda, kasbga yo'naltirishning diagnostik metodikasini amaliyotga samarali tatbiq etish yoshlarning kasbiy o'zligini anglashiga, kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyatiga hamda jamiyat uchun malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sunnatova R.I., Parpiyev U. Kasbga yo'naltirish maslahatlari: metodlar, muammolar, imkoniyatlar. Toshkent: Sharq, 2001.
2. Qodirov K.B. Kasb tanlashga tayyorgarlikning psixologik jihatlari va kasbiy tashxis. Toshkent: O'qituvchi, 2001.
3. Sog'inov N., Ubaydullayev F. O'quvchilar bilan olib boriladigan kasb tanlash, kasbga yo'llash ishlarini tashkil qilishda psixodiagnostika metodlaridan foydalanish. Toshkent: O'qituvchi, 1996.
4. Abdullayeva R.M., Raxmonov A. Shaxsning kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan psixologik xususiyatlarni aniqlash usullari. Toshkent, 2001.
5. Jalilova S.X., Haydarov F.I., Xalilova N.I. Kasb psixologiyasi. Toshkent, 2010.
6. Abduraxmanov F.R., Abduraxmanova Z.E. Kasb psixologiyasi. Toshkent, 2016.
7. Nishanova Z.T. Psixologik xizmat. Psixokorreksiya. Toshkent: Ijod-press, 2019.
8. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. Umumiy psixologiya. Toshkent: Metodist nashriyoti, 2023.
9. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya. II kitob. Toshkent: Universitet, 2002.
10. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. Toshkent.
11. To'xtaxo'jayeva M.X., Nishonova S. va boshqalar. Pedagogika (pedagogika nazariyasi va tarixi). Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari Milliy Jamiyati nashriyoti, 2010.